

I.YUSUPOV SHĠARMALARINDA LIRIKALÍQ QAARMANNÍŇ MILLIY XARAKTERIN JARATÍW SHEBERLIGI

P.Dabılov – *filologiya ilimleri boyınsha filosofiya doktori*

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Tayanch so‘zlar: lirik qahramon, milliy xarakter, lirik personaj, etnografik belgilar, mehmondo‘stlik, badiiy detal.

Ключевые слова: лирический герой, национальный характер, лирический персонаж, этнографические традиции, гостеприимство, художественная деталь.

Key words: lyrical hero, national character, lyrical character, ethnographical tradition, hospitality, artistic detail.

Lirikalıq qaharmannıń individuallıǵın ashatuǵın sıpatlı belgilerdiń biri – bul milliy ózgesheliklerdiń sáwleleniwı. Lirikadaǵı milliylik sıpatlar xalıqtıń milliy ózgeshelikleri menen psixologiyalıq keshirmeleri, jasaw tárizi, milliy úrp-ádet, dástúrleri negizinde kórinip, bulardıń barlıǵı lirikalıq qaharmannıń boyına jámlestirilip beriledi. Lirikalıq qaharmannıń jan dúnyasına sińdirilgen milliylik hám xalıqshıl sezimler shayırdıń júregi arqalı ótse ǵana ol oqıwshınıń kóz aldında janlı túrde eleslep, shın mánisindegi milliy xarakterge aylanadı. Demek, milliy xarakter degenimiz – óz xalıqnıń milliy ózgesheliklerine (ana tili, milliy úrp-ádet, dástúrleri, tariyxıy turmısı menen búgingi jaǵdayı, minez-qulqı h.t.b.) óziniń oy-pikiri hám sezimlerin, kózqarası hám qatnasın bildirip otıratuǵın lirikalıq qaharmannıń diqqatqa sazawar ayrıqsha bir tárepın alıp súwretlewden jasalǵan obraz.

Lirikalıq qaharman obrazın jaratıwdaǵı usınday belgilerdiń I.Yusupovtıń dóretiwshiligine de tiyisli ekenligin bildire otırıp, shayır poeziyasındaǵı basqa shayırlardan ayrıqshalanıw turatuǵın eń tiykarǵı ózgesheliklerdiń biri – milliylik penen xalıqshılıǵında, ele de anıǵıraq etip aytatuǵın bolsaq, lirikalıq qaharman obrazınıń milliy xarakterin jaratıwdaǵı sheberliginde desek qátespeymiz. Shayır poeziyasındaǵı usı sıpatlı belgiler óz waqtında ádebiyatshılar hám jazıwshı-shayırlardıń da diqqat orayınan shette qalmadı. Usılarıń qatarında belgili ádebiyatshı S.Axmetovtıń «...Ibrayımın shıǵarmalarında xalıqtıń ózine tán belgileri, minez-qulqı, abzal qásiyetleri, ómir-tirishiligi tayǵa tańba basqanday anıq sheber súwretlenedi» [1:6], Ózbekstan xalıq shayırası Zulfiyanıń «Tábiyat penen jaylaw, sahra menen teńiz, dárya menen kóller, ǵaz-torǵaylar menen tillesetuǵın xalıqtıń tili bay boladı. Ibrayımın qosıqları – áne usı xalıq júreginiń dúrsildep soǵısı, usı xalıq turmısınıń ayqın kórinisi, tutas buwını» [3:7], yamasa J.Narimbetovtıń «Óz xalıqnıń jan dúnyasın, psixologiyasın, onıń milliy xarakterindegi ózgesheliklerdi sáwlelendiriwge Ibrayım Yusupov bir qatar eń jaqsı lirikalıq dóretpelerin arnadı. Olarda biz qaraqalpaqlardıń ázelde tek ózine tán bolǵan jasaw hám oylaw táriziniń, minez-qulqınıń, tiliniń, úrp-ádet hám dástúrleriniń shıǵarmada sóz etilgen tariyxıy dáwirde hám turmıs ortalıǵınıń ruwxına say oǵada sheber, tereń hám isenimli ashılǵanlıǵın kóremiz» [5:9]-dep aytqan pikirleri itibarǵa ılayıq bolıwı menen birge shayır poeziyasındaǵı ózine tán ózgesheliklerdiń birin ashıp kórsetiwı menen de bahalı.

1. Shayırdıń dóretiwshilik individuallıǵı hám lirikalıq qaharman obrazınıń milliy xarakterin ashıp beriwdegi ayrıqsha kózge taslanatuǵın ózgeshelikleriniń biri – bul xalıqtıń tariyxıy turmıs faktleri menen búgingi kúndelikli turmıs tárizin sheber biriktiriwı arqalı kórinedi. Shayırdıń «Ana tilime», «Shóǵırme», «Qobız», «Qaraqalpaq haqqında sóz» qosıqlarında usınday sintezlewden dóregen lirikalıq qaharman obrazınıń úlgeri bar. Bul shıǵarmalarda avtor tariyxıy faktler, folklorlıq elementler, poetikalıq obrazlar, frazeologiyalıq sóz dizbekleri hám giperbolalıq súwretlew usıllarınan utımı paydalanıw arqalı xalıqtıń ótmishi menen búgingi turmısın júyi bilinbes dárejede biriktirip jiberedi. Bul dóretpelerdi shayırlıq sheberliktiń hám kórkemlik izleniwshiliktiń eń joqarǵı kórsetkishleri boldı desek asıra aytqan bolmaymız. Sebebi, bul shıǵarmalar óziniń xalıqshılıǵı, jaydarılıǵı hám ápiwayılıǵı menen álleqashan xalıqtıń ruwxıy mülkine aylanıp ketken.

Máselen, shayırdıń «Ana tilime» qosıǵın alıp qarayıq. Onda ana tili – xalıqtıń milliy ózligi, oy-pikiri, aqıl-zákawatı hám ruwxıy dúnyasınıń aynası ekenligi aytıladı. Qosıqta óz ana tilin milliy maqtanısh dep biletuǵın lirikalıq qaharmannıń jarqın obrazı jasalǵan. Onda lirikalıq qaharman xalqımızdıń ana tili, ádebiyatı, milliy mádeniyatı, tariyxı hám folklorınan jaqsı xabardar, ruwxıy dúnyası bay, hár tárepleme jetiliske, intellektual insan sıpatında kózge taslanadı:

Bayterekseń ósken góne tamırdan,
Dılwarlıǵın qıl suwırǵan qamırdan.
Qaraqalpaqtıń kewil qusı sayrasa,
Sóz qıysını ǵáziyneńnen tabılǵan.
Gúlparshınlar bawırı ottay qamılıp,
Qızlar sınsıp muńın aytqan shaǵınıp,
Sen arqalı xandı jumsap qatınlar,
Ajiniyaz sayraǵan elin saǵınıp [9:8].

Shayırdıń «Ana tilime» qosıǵında xalıqtıń tariyxı menen búgingi turmısın sheber sintezlewden tuwılǵan lirikalıq qaharmannıń milliy xakteri jaratılǵan bolıp, ol bir neshshe tárepleri menen emes, al xarakterindegi diqqatqa ılayıq bolǵan ayrıqsha tárepi – ana tiline degen tereń húrmetin ashıp beriwı menen este qaladı.

2. Shayır shıǵarmalarında lirikalıq qaharmannıń milliy xarakterin jaratıwıń taǵı bir usılı – kórkem psixologizm. Ilimiy ádebiyatlarda bul haqqında mınaday anıqlama beriledi: «Psixologizm – kórkem shıǵarmalarda qaharmanlardıń ishki ruwxıy dúnyasın, olardıń ádep-ikramlılıq belgilerin ashıp beriw. Kórkem psixologizm yamasa psixologiyalıq súwretlew ádebiyatı qaharman xarakterin ashıp beriwdegi sheberlik túsiniǵı menen tıǵız baylanısh» [2:170].

I.Yusupovtıń dóretiwshiligi orayında turǵan hám kóp jırlaǵan ómir shınlıǵı – bul qaraqalpaq xalıqnıń psixologiyalıq ózgeshelikleri boldı. «Ana tilime», «Qaraqalpaqtı kóp maqtama kózimshe», «Awıl, Awıl!», «Usı jurtqa hayranman» h.t.b. qosıqlarında kórkem psixologizm arqalı xalıqtıń milliy xarakterin jaratadı, sheberliktiń biyik shıńına kóteriledi. Máselen, onıń biz joqarıda talap ótken «Ana tilime» qosıǵında psixologiyalıq súwretlewdiń (xalıqtıń sóylew manerası: «Sahrayısań qattı dawı shańqıldaq», xarakter belgileri: «Jalǵan sóylep jaǵınıwdı bilmeytuǵın rasǵoylıǵı) geybir shırxları berilse, al «Qaraqalpaqtı kóp maqtama kózimshe» qosıǵında kórkem psixologizmnıń eń jetiliske belgileri sáwlelengen. Mısalı:

Qaraqalpaqtı kóp maqtama kózimshe,
Qarmaqqa tez qabatıǵın balıqpan.
Hár kimniń bar ázzi jeri ózinshe,
Shortanımday ańqıldaqlaw xalıqpan (12-bet).

Maqtaw, xoshametlew – bul psixologiya iliminiń kategoriyaları. Demek, shayır qosıqta psixo-analiz jasaw arqalı qaraqalpaq xalıqnıń minez-qulqındaǵı ózgesheliklerdi sheberlik penen ashıp beredi. Shayırdıń sheberligi – xalıqtıń psixologiyasındaǵı belgilerdi sáwlelendiriw ushın shayırlıq sezgirlik hám poetikalıq názeriniń ótkirliǵı járdeminde soǵan ılayıq detallardı tańlay biliwinde bolıp otır. Mısalı ushın, qosıqtıń joqarıdaǵı keltirip ótken bántindegi «shortan balıq» detalı júdá sátlı shıqqan. Sebebi, balıq qarmaqtıń ushına ilinip turǵan jemtikti kórgende oǵan bas saladı, biraq onıń arjaǵında turǵan «qawıp»ti sezbeıdi. Sol aytqanday, geyde biziń xalqımızdıń da maqtawlarǵa hawalanıp ketip turmısta pánt

jep qalatugın jerleri de bar.

3. Shayır poeziyasında lirikalıq qaharmannıń milliyliğı xalıqtıń etnografiyalıq belgileriniń (úrp-ádetleriniń, dástúrleriniń, kiyim-kenshek yamasa xojalıq buyımlarınıń) sáwleleniwı menen de xarakterlenedi. Bunıń bir mısalıń avtordıń «Kúnshıǵıs jolawshısına», «Meniń úyim», «Awıl, Awıl!», «Usı jurtqa hayranman», «Yadıma tústi» shıǵarmaları arqalı kóremiz. Bul qosıqlarda xalqımızdıń milliy mádeniyatına tiyisli bolǵan ózinshelik belgileri ayrıqsha pát endirilip súwretlenedi. Máselen, avtordıń «Kúnshıǵıs jolawshısına» qosıǵın alıp qarayıq. Onda xalqımızdıń miymandoshlıǵı bilayınsha súwretlenedi:

Bizde sóz bar: miyman – ırıs, bereket,
Qonaq kútiw – ziyeti hár adamnıń.
Eger úyge bes kún miyman kelmese,
Shayı qonbas meniń bayǵus anamnıń.
Tandır japqan jeńgeylerden bar mirát,
Ruxsat joq awız tiymey ótiwge.
Kúnshıǵısqa sapar shekken azamat,
Asıq dostım biziń jaqqa jetiwge (13-bet).

«Shıǵarmada shayırdıń óz elin, xalqınıń dástúrin, úrp-ádetin, ruwxıy-mádeniy baylıǵın tereń biletuǵınlıǵı hám onı sheksiz súyetuǵınlıǵı, qádirleytuǵınlıǵı, maqtanış etetuǵınlıǵı kózge taslanadı. Sebebi, avtor Ajiniyazsha óz eliniń dástúrin, eń maqtanış tutıwǵa arızıtuǵın nárse – xalqınıń ózinsheligin tiyisli detallar arqalı sáwlelendiriwge ılayıq bolǵan» [6:24]. Bunda xalıqtıń milliy xarakterindegi eń áhmiyetli belgilerdiń biri – miymandoshlıqtıń mańızdı tereń ashıp berilgen. Biraq bir qızıqlı jeri, ondaǵı biz milliylik dep esaplap otırǵan qonaqshılıq – tek ǵana qaraqalpaq xalqına emes, al basqa da xalıqlarǵa tán bolǵan dástúr. Sonda qalay biz onı kórkem ádebiyatta milliy ózgeshelik dep qabil etemiz? Ádebiyatshı K.Xudaybergenov bul haqqında: «... haqıyqat milliy ózgeshelik tıp mánisi jaǵınan pútkil insanlıq, internacionallıq bolıp tabıladı. Sonlıqtan, milliy xarakterge tán degenimizde sol internacionallıq nárseniń konkret kórinisin názerde tutamız» [8:94]-degen edi. Yaǵnıy biz joqarıdaǵı qosıqta sóz etilgen miymandoshlıqtıń bir neshshe xalıqlarǵa tán qásiyet sıpatında shayır jaratqan lirikalıq xarakterdiń kelbetinde konkretleskenin kóremiz.

Miymandoshlıq motivi avtordıń «Meniń úyim» qosıǵında basqasha formada beriledi, yaǵnıy:

Dúziw niyet penen erkin kele ber,
Kel, qonaǵım, esik qaqpay kire ber!
Úyge shaqırıwsız qonaq kelgeni.
Bul hám azamatlıq abırayın seniń!
Shaqırmaq kelgeni –
Zeyni ilgeni

«Adam – adam ushın miyman ekenin... (52-53-betler).

-dep, avtor «shaqırıwsız qonaq» detalına ayrıqsha ton berip súwretlew arqalı biziń xalqımızdıń «dúziw niyet penen kelgen qonaqtıń qay-qaysısına da tereń húrmet-izzet kórsetetuǵın keń peyli bar» ekenligin maqtanış ete otırıp, sonıń menen birge «mıyman» sózine basqasha qatnas jasaydı, yaǵnıy «adam – adamǵa miyman» degen ómir filosofiyasınıń mánisin shaǵıp beredi.

Biziń xalıqtıń kewlin qaysı bir gezde
Hesh qanday húkimdar,
Hesh bir patsha, xan –
«Miymandoshlıq» degen duwalı sózdey,
Billáhiy, hesh jawlap ala almaǵan... (53-bet).

Al, joqarıdaǵı bántti oqıw arqalı xalqımızdıń ótmishi menen baylanıslı bolǵan úlken tariyxıy kartina kóz aldımızdan ótedi. Shayır «miymandoshlıq» degen qásiyetli sózdi ótken dáwirlerdegi basqarıw sistemalarına kontrastqa qoyıw arqalı oy-pikirdiń ótimlilikine erisedi hám xalqımızdıń mártligi, qaysarlıǵı sıyaqlı belgilerin ashıp beredi. Bir qızıqlı jeri, hesh bir húkimdarǵa basın iymegen xalıq miymandoshlıq aldında kewlin ayqara ashadı. Bul – miymandoshlıqtıń kúdiretin ulıǵlaw bolıp esaplanadı. Qosıqtı tutası menen alıp qaraǵanıımızda, «Meniń úyim»

detalı tuwra mánide lirikalıq qaharmannıń jeke úyin ańlatsa, al awıspalı mánide simvolliq obrazǵa aylanıp, ol pútkil xalqımızdıń «úyi» – «shól hám bostan», «gúl hám juwsan»nan ibarat watan túsiniǵi dárejesine kóteriledi hám lirikalıq qaharmannıń tuwǵan jerge sadıqlıq sezimleri menen tutasıp ketedi:

Bir jaǵım suw, bir jaǵım shól bolmasa,
Beyish qurıp bersen de men barmayman.
Gúl hám juwsan iysi ańıp turmasa,
Ol jerde men qaraqalpaq bolmayman (53-bet).

Lirikalıq qaharman qay waqıtta jetiliskeń xarakterge aylanadı? Eger, shayır óziniń lirikalıq «men»i arqalı oy-pikiri hám ishki keshirmeleri sáwlelenip atırǵan insannıń jan dúnyasına kirip barıp onıń eń názik degen kewil tarlarına shekem sherte alsa hám onıń oy-sezimleri isenimli túrde jetkerip bere alsa ǵana lirikalıq qaharman jetiliskeń obrazǵa aylanadı, xarakteriniń qırları ashıladı. Ózbek ádebiyatshısı H.Umurov avtordıń lirikalıq qaharman obrazına kiriw uqıplılıǵınıń xarakterdi qalıplestiriwge tiygizetuǵın tási haqqında bilay dep jazadı: «... Shayırdıń qaharmanlar keshirmelerin birge seziniw, olarǵa sińiw talantı, qaharmanlarǵa subyektiv qatnası úlken rol oynaydı. Ol ózin súwretlenip atırǵan adam ornına qoya alsa ǵana, sol adamnıń kelbetine kire bilse ǵana xarakter janlanadı» [7:22]. Usı pikirge súyenetuǵın bolsaq, joqarıda biz qarastırıp ótken qosıqlarda shayırdıń lirikalıq qaharman obrazın jaratıw barısında qolǵa kirgizgen jetiskeńlikleriniń biri sıpatında onıń lirikalıq qaharmannıń «terisiniń ishine jaylasıw» uqıplılıǵı arqalı «öz xalqına unaw», xalqınıń júregine kirip barıw talantınıń kem-kemnen ósip-órkenlep barǵanlıǵın kóremiz.

Qaraqalpaq lirikasında miymandoshlıq temasınıń jırlanıwı, obyektke alıńǵan ómir shınlılıǵınıń sáwleleniwı hár shayırdá hár qıylı ózinshelik belgilerge iye ekenligin kóriwge boladı. Usınıń bir úlginin talantlı shayır T.Qabulovtıń «Ámiwdárya jaǵasında» qosıǵı mısasında qarastırıp kóreyik. Qosıqta lirikalıq subyekt penen lirikalıq personaj obrazi jasalǵan. Mısalı:

Alis Alma-Atadan atlanıp keshe,
Qutlı qonaq bolıp kelgen paytıńız.
Kewlinde bar yańlı úlken ándiyshe;
Bara muzday suwǵa awız shayıńız [4:41].

Avtor shıǵarmada etnografiyalıq belgiler arqalı lirikalıq subyektiniń milliy xarakterin jaratıw babında basqasha joldan baradı. Lirikalıq personaj – qonaqtıń muzdan úki oyıp muzday suwǵa awız shayıwı – shayırdıń ilhamın oyatıwshı predmet sıpatında júdá durıs tańlanǵan hám xalqımızdıń milliy xarakterine tán bolǵan miymandı hádden zıyat abaylap-qásterlew ózgesheligi lirikalıq subyektiniń xarakterinde konkretlesiw arqalı bilayınsha ashıp berilgen:

...Qonaq jer hám qısnadı aqırı,
Nege muzday suwǵa awız shayıńız?
Juwaptıń ornına Siz áste kúlip;
«Suwı shiyrin eken Ámiwdáryanınıń», –
Dep keyin dáryaǵa uzaq tigilip,
Eske túsirdińız sahra jayranın...
Kózińde kúlimlep turdı ármanıń...

Bul jerde lirikalıq subyektiniń qonaqqa degen joqarı adamgershilik qatnası hám óz gezeginde biziń elimizge bolǵan tereń súyispenshilik sezimleriniń basqa millet wákiliniń tilinen beriliwi («Suwı shiyrin eken Ámiwdáryanınıń») avtordıń sheberligin kórsetetuǵın detallar sıpatında eki xalıqtıń bir-birine degen sheksiz húrmetin, doslıq qatnasın bildiretuǵın milliy xarakterdiń ayrıqsha bir tárepi bolıp esaplanadı.

Demek, T.Qabulovtıń joqarıdaǵı qosıǵında xalqımızdıń milliy ózgeshelikleriniń biri bolǵan miymandoshlıq motivi qanday da bir este qalarlıq turmıslıq epizod arqalı ashıp beriliwi menen ózgeshelenedi.

4. Lirikalıq qaharmannıń milliy xarakterin simvolliq obrazlar arqalı ashıw – I.Yusupov lirikasınıń jetekshi tárepleriniń biri.

Simvolliq obrazlar lirikalıq qaharmannıń xalıqshılıǵın, milliy ózine tánligin júzege shıǵaratuǵın kórkem usıllardıń biri sıpatında shayır shıǵarmalarında kózge taslanadı. Shayır lirikasında seksewil, poshsha torǵay, qırǵawıl, shógirme, qobız, juwsan, alasar qus h.t.b. ósimlikler, quslar hám predmetler – bular ápiwayı, eskeriwsiz qalǵan zatlar emes, al jámiyetlik-sociallıq áhmiyetke iye kórkem obrazlarǵa aylanıp, avtorıń tiykarǵı aytajaq oy-pikirin jetkerip beriw ushin qollanıladı hám lirikalıq qaharman

obrazınıń milliy xarakterin ashıp beriwde úlken rol oynaydı. «Shógirme», «Qobız», «Seksewil», «Poshsha torǵayǵa», «Qırǵawıl», «Tallı jaǵıstaǵı eske túsiriwler» sıyaqlı qosıqlarındaǵı simvolliq obrazlar shayır lirikasınıń ózegin quraytuǵın xalıqshılıq hám milliylik belgiler sıpatında milliy hám ulıwma adamzatlıq qadıratlar menen baylanıslı tereń mánilerdi ańlatıp otradı. Solardan biri, «Seksewil» qosıǵında xalıqtıń ayırıqsha belgileri (sırtqı hám ishki kórinisleri) seksewilge uqsatıladı.

Ádebiyatlar

1. Axmetov S. I. Yusupovtıń «Kewildegı keń dúnya» kitabında. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1989. 6-b.
2. Axmetov S., Esenov J., Járımbetov Q. Ádebiyattanıw atamalarınń orısshı-qaraqalpaqsha túsindirme sózligi. –Nókis: «Bilim», 1994. 170-b.
3. Zulfıya. I. Yusupovtıń «Kewildegı keń dúnya» kitabında. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1989. 7-b.
4. Qabulov T. Sen tuwılǵan aqshamı. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 1981. 41-b.
5. Narımbetov J. Sahra gúli. –Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2001. 9-b.
6. Orazımbetov Q. Házirgi qaraqalpaq lirikasında kórkem formalardıń evolyuciyası hám tipologiyası. –Nókis: «Bilim». 2004. 24-b.
7. Umurov H. Badiiy ijod asoslari. -Toshkent: «O'zbekiston». 2001. 22-b.
8. Xudaybergenov K. Lirik hám ómir. -Nókis: «Qaraqalpaqstan». 1971. 94-b.
9. Yusupov I. Búlbil uyası. -Nókis: «Bilim». 1997. 8; 12; 13; 52-53; 30-31-b.

REZYUME. Maqolada lirik qahramon obrazining milliy xarakterini yaratish mahorati I.Yusupov asarlari misolida tadqiq qilinadi. Lirik qahramonning milliy xarakterini yaratishning bir usuli – xalqning etnografik belgilarini tasvirlash orqali amalga oshiriladi. Ushbu masala I.Yusupov va boshqa qoraqalpoq shoirlari she'rlari misolida ochib beriladi. Natijada shoirning milliy xarakterini shakllantirish xususiyatlari aniqlanadi.

РЕЗЮМЕ. В статье мастерство создания национального характера лирического героя исследуется на примере произведений И.Юсупова. Одним из способов создания национального характера лирического героя является описание этнографических особенностей народа. Этот вопрос будет раскрыт на примере стихотворений И.Юсупова и других каракалпакских поэтов. В результате определяются особенности формирования национального характера поэта.

SUMMARY. In the article, the skill of creating the national character of a lyrical hero is examined using the example of the works of I.Yusupov. One of the ways to create the national character of a lyrical hero is to describe the ethnographic characteristics of the people. This issue will be revealed using the example of poems by I.Yusupov and other Karakalpak poets. As a result, the features of the formation of the poet's national character are determined.

АҒАРТЫҰШЫ БАБАМЫЗДЫҢ БИЙБАҒА МИЙРАСЫ

Б.Г.Диланов – филология илимлериниң кандидаты

Қарақалпақстан Республикасы педагогларды жаңа методикаларға үйретуі Миллий Орайы

Таянч сўзлар: жадидчилик, мактаб, шоир, драматург, дарслик, методика, имло, тил, графика, ёзув, харф, товуш.

Ключевые слова: джадидизм, школа, поэт, драматург, учебник, методика, орфография, язык, графика, письмо, буква, звук.

Key words: Jadidism, school, poet, dramatist, textbook, methodology, spelling, language, graphics, writing, letter, sound.

XIX әсирдің ақыры XX әсирдің басларында Орайлық Азияда зиялы адамлар арасында миллий өзлгин аңлау сезими күшейди. Бай мәдениет хәм рухый мийрасларымызды тиклеу, адамларда өтмиш мәдениетимизге мухаббат оятуу хәрекетин басланды. Бул хәрекетлердің тийкарғы баслаушылары сыпатында жадидизм хәрекетин пайда болды. Әлбетте, усындай жадид бабаларымыздың қатарында қарақалпақ илим-билиминің раўажланыуына сезилерли дәрежеде үлес қосқан, дәслепки оқыў сабақлықлар дүзген, бир неше прозалық, поэзиялық хәм драмалық шығармалар жазып қалдырған Сейфулғәбит Мәжитовты (1869-1938) тилге алыу орынлы деп есаплаймыз. Оның халықты ғалаба саўатландырыуда, қарақалпақ жазыуының қәлипле-сиуинде хәм имла қағыйдаларын ислеп шығыуда хызметин әхмийетли орынды тутады.

С.Мәжитов белгилі ағартыушы-шайыр, прозаик хәм драматург болыу менен бирге дәслепки қарақалпақ тилиндеги сабақлықлардың авторы есапланады. Бул туўралы филол.и.д. Қ.Байниязов С.Мәжитовтың “Шығармалары” китабының алғы сөзинде, педагог-илимпаз Ж.Урумбаевтың мийнетинен силтеме келтиреді: «Қарақалпақ тилинде сабақлықларды дүзиу ушын еки адам: Әсен дилмаш Айтымов хәм Сейфулғәбит Мәжитов сайлап алынды... Ол екеўин 1925-жылдың басында Ташкент қаласындағы Қазақ (қырғыз) халық ағартыу институты шақырып алды хәм онда Ә.Айтымовтың кандидатурасы қабыл етилмеді, ал сабақлықларды дүзиу ўазыйпасы С.Мәжитовқа жүкленди» (“История советской школы Каракалпакии”,

«Қаракалпакия» Нукус-Куйбышев, 1965). Ә.Айтымов миллети қарақалпақ. Ол қарақалпақ, орыс тиллерин билгени менен, суў хожалығы тараўында ислеген, педагогикалық тәжирийбе, жазыушылық уқыбы жоқ еді. Ал С.Мәжитов миллети татар болғаны менен қарақалпақ тилин жақсы биледи, ағартыушы-шайыр, және сол ўақытта Қоңырат округлик халық билимлендириу бөлиминің баслығы болып ислеп турған ўақты еді. С.Мәжитов 1925-жылы Ташкент қаласында араб графикасына тийкарланған жаңа қарақалпақ жазыуында дәслепки «Қарақалпақ тилинде әлипбе», «Егеделер саўаты», «Оқыў китабы» сабақлықларын жаратты. Буннан кейинги қарақалпақ жазыуы латын графикасына өткен дәўирлерде де «Қарақалпақ әлипбеси» (1929), «Қарақалпақша тил сабағы» (1930), Қарақалпақ тилинің әддуды (грамматикасы, Москва, 1932), «Қарақалпақлар мектебиндеги гөрсәўатлар мектебине программа» (Москва, 1931) атлы мийнетлерди жазыуға қатнасты.

XX әсир басында халықты ғалаба саўатландырыу жұмыслары әмелге асырылып атырған бир дәўирде қарақалпақ тилинде жазылған әдебиятларға мүтәжлик сезиле баслады. Бул дәўирде саўатсызлыққа қарсы гүрес, улыўма билим беріу мектеплерин шөлкемлестириу, оларды оқытыушы кадрлар, сабақлық хәм қолланбалар менен тәмийинлеу сыяқлы пайдалы хәрекетлер болған. Усындай жағдайда шайыр, жазыушы, драматург хәм илимпаз С.Мәжитов дәслепки сабақлықлар шығарыуға киристи. 1925-жылы Ташкент қаласында жас балалар ушын قاراغارا قى مدنلتنى مېيىتلا